

İNSAN HAKLARI OLARAK SOSYAL HAKLAR VE SOSYAL HAKSIZLIKLAR

Mesut Gülmez
Emekli Öğretim Üyesi

ÖZET

“İnsan Hakları Olarak Sosyal Haklar ve Sosyal Haksızlıklar” başlıklı bildiri, iki ana başlık altında, yalnızca sosyal “haklar”ı değil, aynı zamanda “sosyal hakların patolojisi” anlamında sosyal “haksızlıklar”ı da konu almaktadır. Önce, hak öznelere uluslararası insan hakları yazılı hukukunun güvencelediği sosyal haklardan uygulamada eylemli olarak yararlanma, daha doğrusu yararlanamama durumunu, yani ağır ihlal örneklerinden kimilerini Birleşmiş Milletler ile Uluslararası Çalışma Örgütü raporlarından alıntılanan kimi verilerle ortaya koymaktadır.

Bardağın “boş” bölümüne ilişkin patolojik göstergelerin ardından da, ikinci başlıkta “genel notlar” olarak, disiplinlerarası bir insan hakları tanımı verilmekte, sosyal haklara ilişkin kimi noktalar üzerinde durulmaktadır. Sosyal hakların “insan hakları”ndan olduğu ve yeni liberal politikaların sosyal haklara yönelik saldırısı üzerine 1990’lı yılların ilk yarısında yeniden altı çizilen bölünmezlik, bütünsellik ve karşılıklı bağımlılık ilkeleri açıklandıktan sonra, çeşitli ölçütler temelinde sosyal haklar kavramı değişik yönleriyle ele alınmaktadır. Bu bağlamda, sosyal hakların nitelik olarak “aşamalı gerçekleştirilebilir” olmasının anlamı üzerinde durulmakta ve sosyal devletin araçları olduğu vurgulanmaktadır. Sosyal hakların, aynı zamanda kurallar üretilmesi ve raporlar yada yakınmalar gibi farklı temellere dayanan koruma yöntemleri oluşturulması boyutlarıyla insan haklarının “uluslararasılaşması” sürecinde öncü ve esin kaynağı olduğu açıklanmakta; ikinci kuşak insan haklarından başlayan uluslararasılaşmanın gerçekleştiği UÇÖ’nün kuruluşunu izleyen dönemde, sosyal hakların kuşbakışı evrimine yer verilmektedir.

Anahtar Sözcükler: İnsan Hakları, Sosyal Haklar, Sosyal Hak İhlalleri, Sosyal Hakların Korunması

ABSTRACT

The paper entitled “Social Rights as Human Rights and Social Unrighteousness” discusses, under two main subdivisions, social rights and “the pathology of social rights” in the sense of social unrighteousness. In the first part, the issue of how the right-holders (subjects) enjoy, or rather cannot enjoy, - de facto- in the practice of social rights which are guaranteed by the positive law of international human rights, will be discussed, and some examples of gross violations that are cited from the reports of the United Nations and the International Labor Organization will be exposed.

In the second part, after having mentioned the pathological indicators as the negative aspect of the issue, some general notes, such as the interdisciplinary definition of human rights and some aspects of social rights, will be stressed. Social rights are primarily human rights and, due to the intervention of new liberal politics, they were emphasised strongly in the first half of the 1990’s on the principles of indivisibility, integrity and interdependency. In this context, the concept of social rights, the meaning of “progressive realization” of social rights and the fact that they are the instruments of the Social State will be stressed. There will also be a discussion of how social rights are the leading and inspiring notion in the process of the “internationalization” of human rights by means of establishing human rights standards, and constructing the machinery for the protection of human rights based on reports or complaints. The evolution of social rights in the period of internationalization of second generation human rights which followed the foundation of the ILO will also be briefly analysed.

Keywords: Human Rights, Social Rights, Violation of Social Rights, Protection of Social Rights

GİRİŞ

“Hak” kavramı, kuşkusuz öncelikle olumlu bir anlam içerir; yazılı hukukun sağladığı bir korumayı, güvenceyi çağırıştırır. Çok kısa bir tanımla “yasaksızlık ve yaptırımsızlık” durumunu anlatan özgürlüğün “haklaşması”, hukukun açık düzenleme ve güvencesiyle gerçekleşir. Güvence ise, ulusal hukuk gibi, uluslararası hukukça da sağlanabilir, sağlanmaktadır. Dolayısıyla, “hukuk” deyince, artık yalnızca “ulusal” hukuku anlamamak, “uluslararası” ve hatta “ulusalüstü” hukukun varlığını da unutmamak gerekir (Gülmez, 2006: 83-96; Gülmez, 2005a: 91-107). Bu nedenledir ki, sosyal hakları da kapsamak üzere kullanılan “temel haklar” terimi, yalnızca Anayasalarda güvenceye bağlanan insan haklarını değil, aynı zamanda uluslararası sözleşmelerde de tanınıp güvencelenen insan haklarını içerir.

Güvence, başvuru (hak arama) ve koruma yollarının varlığını da kapsar. İnsan haklarının, evrensel ve bölgesel ölçekli belgelerde genel yada soyut anlatımlarla tanınması, güvence için yeterli değildir. Gerçek bir güvence, ihlallere karşı zorlayıcı yaptırımlar içeren “uluslararası koruma yöntemleri” oluşturulmasını gerektirir. Kuşkusuz, ulusal ve uluslararası düzeylerde oluşturulan bu mekanizmaların, hakların eylemli olarak kullanılabilmesini sağlamak için bağımsız, adaletli / adil (düzgün), etkili ve caydırıcı nitelik taşıması çok önemlidir.

Sosyal hakların kimi yönlerine değinmeden önce, kimileri bilinen ve kimileri de –en azından bu bildiriye- *yanıtını benim de ver(e)meyeceğim sorular* yöneltmek istiyorum.

“Sosyal haklar” deyince akla ne ve kim gelir? “Kişi”leri anlatan özne yerine, niteliğine göndermede bulunan “sosyal” sıfatının, “hak”ın önüne eklenmiş olmasının anlamı nedir? “Sosyal” nitelemesi, kimi özellikleri nedeniyle, bu hakları başka haklardan ayırır mı? Devlete düşen yükümlülükler yönünden fark var mıdır? Nitelik olarak, hak öznelerince doğrudan kullanılmaya, örneğin yargı yerleri önünde “özel hak” olarak ileri sürülmeye elverişli değil midir?

Sosyal haklar, “insan hakları”ndan mıdır? Yanıt olumluysa, “insan hakları” nedir, nasıl tanımlanabilir, tanımlanmalıdır?

Sosyal haklar “ulusal” ve uluslararası” düzeylerde, ne zaman ve nasıl, hangi etkenlerle doğmaya, hukuksal güvence altına alınmaya başlanmıştır? Sosyal hakların, insan haklarının “uluslararasılaşması” süreci yönünden önemi ve özelliği var mıdır?

Uluslararası düzeyde, gerek içerik ve gerekse koruma (denetim) yöntemleri açısından, sosyal haklar alanında hangi noktaya, aşamaya gelinmiştir? “Yargı-benzeri” sistemlerden “yargısal” sistemlere geçilebilecek midir?

“Sosyal haklar”a ilişkin soyut ve genellike uluslararası yazılı hukuk bağlamında yanıtlar verilebilecek bu soruların yanı sıra, madalyonun öbür yüzüne, bardağın “boş” olan bölümüne de bakmak gerekmez mi? Uygulamada durumun her zaman, her yerde ve her dönemde “olumlu” olmayabileceğini göz önüne alarak, daha doğrusu olmadığını bilerek, “sosyal haksızlıklar” ile ilgili sorular sormak, soyut hakların birçok hak öznesi için anlam taşımadığını sergileyen ekonomik ve sosyal göstergelerle “*sosyal haklar patolojisi*”ni de sergilemek, kısacası “buzdağının görünmeyen (?) yüzü”nü de unutmamak gerekmez mi?

İki büyük başlıkta topladığım Bildiri, özetle bu sorulardan kimilerine vermeye çalışacağım yanıtlardan, bu konularda yapacağım genel açıklamalardan oluşacaktır.

GÖSTERGELERİYLE KİMİ SOSYAL HAKSIZLIKLAR

Bildirinin başlığının doğal gereği olmasına karşın, ilk olarak sosyal haklara, uluslararası yazılı insan hakları hukukundaki çerçevesiyle bakmadan, önce bu haklardan yararlanamamanın, yani hak ihlallerinin göstergeleri olan verilerin ortaya koyduğu “sosyal haksızlıklar”a değinmekte; bu amaçla da, Birleşmiş Milletler (BM) ve Uluslararası Çalışma Örgütü (UÇÖ / ILO) belgelerinden son on yıllara ilişkin kimi alıntılar yapmakta yarar görüyorum.

Dünyadaki ve temelde “Güney”indeki “*sosyal haklar patolojisi*”ni sergileyen bu göstergeler; sosyal haklardan birçoğunun, birçok hak öznesi için somut bir gerçeklik olmaktan ne denli uzak olduğunu, dünya nüfusunun büyük bir bölümü için “sosyal haklar”dan değil “sosyal haksızlıklar”dan söz etmek, dolayısıyla *yanılsamalara düşmemek*, düş görmemek gerektiğini; hukuk ve uygulama arasındaki uçurumsal farkları

ortaya koymaya, sözleşmelerdeki sosyal hakların milyonlar değil milyarlarla anlatılan hak özneleri için somut bir gerçeklik olmadığını, aşağıda değineceğim “insan haklarının evrenselliği” ilkesinin kağıt üzerinde kaldığını görmeye ve göstermeye yetecektir.

Birleşmiş Milletler Belgeleri

Özellikle, otuz yılı geride kalan ekonomik küreselleşmenin, sosyal hakların evrenselliğinin kağıt üzerinde kaldığını ortaya koyan sonuçlarından kimi örnekler vermeden, önce 1990’lı yılların ilk yarısında kabul edilen iki belgeden, sonra da 2005’deki bir rapordan kısa alıntılar yapmakta yarar görüyorum.

Birincisi, 1993’te Viyana’da toplanan Dünya İnsan Hakları Konferansı’nda kabul edilen *Viyana Bildirgesi ve Eylem Programı*’dır. Aşağıda belirteceğim gibi, *insan haklarının bölünmezliği* ilkesini vurgulayan bu belgede, başlangıçta “pembe umutlar” dağıtan “yeni dünya düzeni”nin geride kalan ilk onyımlın, yadsınmayan ve genelleştiği itiraf edilen *mutlak yoksulluğun* insan haklarından yararlanmayı engellediğine vurgu yapılarak, aşağıdaki anlatımla önlemler alınması önerilmiştir:

“Genelleşmiş mutlak yoksulluk, insan haklarından tam ve gerçekten (eylemli olarak) yararlanılmasına karşı koyduğundan (engel olduğundan), uluslararası topluluğun, sonunda yoksulluğu kaldırmak üzere, kısa dönemde onu hafifletmeyi amaçlayan önlemlere öncelikli bir yer vermeyi sürdürürmesi gerekir” (parag. 14).

İkinci belge de, “*ekonomik, sosyal ve kültürel hakların gerçekleştirilmesi, insan haklarından, özellikle ekonomik, sosyal ve kültürel haklardan yararlanma ve gelir bölüşümü arasındaki ilişkiler*” konusunda özel raportör olarak görevlendirilen *José Bengoa’nın hazırladığı raporlar*dır. Bengoa, 1996 tarihli raporunun “uluslararası düzeyde gelir bölüşümü”ne ilişkin bölümünde, otuz yıldan beri (demek ki 1960’lı yılların ortalarından beri) dünya ekonomisinin temel özelliğini şöyle özetliyordu: *Zenginliklerin yığılması, yoğunlaşması, yeni zenginlerin daha da zenginleşmesi*. (NU, Bengoa, 1994: 3). Dünya gelirinin son on yıllardaki bölüşümünün evrimi de, önemli bir yığılma derecesi bulunduğunu ortaya koymuştur. En yüksek gelirlieleri kapsayan %20’lik birinci dilimde bulunan ülkeler ile en düşük gelirlieleri kapsayan %20’lik sonuncu (beşinci) dilimde bulunan ülkeler arasındaki uçurum daha da açılmıştır. *1992’de, dünya nüfusunun en yoksul %20’sinin kişi başına yıllık geliri 301 ABD doları iken, en zengin %20’sinin kişi başına yıllık geliri 19 542 ABD doları idi*. Eğer, ülkelerin sayısına değil kişilerin sayısına dayanılacak olursa, bu rakamlar en yoksul grup için yılda 163 ABD doları, en zengin grup için de yılda 22 808 ABD doları olmaktadır. Bu da, dünya gelirinin %79’unu temsil eder.

Bengoa’nın raporundan aktaracağım, uluslararası gayri safi hasılanın gruplara göre dağılımına ilişkin aşağıdaki tablo (NU, 1997: 47), insan haklarından ve hele hele sosyal haklardan yararlanmanın altyapısının ne denli bozuk olduğunu yoruma gerek bırakmayan çarpıcılığıyla sergilemektedir.

TABLO 1: GAYRİ SAFİ ULUSLARARASI HASILANIN GRUPLARA GÖRE DAĞILIMI (%)

	1960	1970	1980	1990	1994
Grup I	90.20	92.73	89.33	92.84	92.42
Grup II	6.67	5.21	8.37	5.68	6.03
Grup III	2.13	1.52	1.66	1.02	1.12
Grup IV	0.78	0.43	0.51	0.39	0.36
Grup V	0.21	0.11	0.13	0.07	0.07
Toplam	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00

2000’li yılların ortalarına gelindiğinde ise, Birleşmiş Milletler’in bir raporunda, “*eşitsizlik sorunu*” tüm boyutlarıyla ele alınmış; eşitsizliklerin gerek “ekonomik” nitelikli göstergelerinden ve gerekse sağlık ve eğitim gibi “ekonomik olmayan” -insan haklarını doğrudan ilgilendiren- göstergelerinden somut örnekler verilerek, “*eşitsizlik krizi*”nin tüm ülkelerde ve ülkeler arasında bulunduğu belirtilmiştir (NU, 2005).

BM’nin, 2005 tarihli “*Dünyada Sosyal Durum Raporu*”na göre:

- 2001 yılında, *gayri safi dünya hasılasının %80’ini geliştirmiş ülkelerin yurttaşları, %20’sini ise geliştirmekte olan ülkelerdeki 5 milyar insan paylaşmaktadır* (Dünya Bankasının raporlarına dayanarak aktarılan veriler);
- Dünya nüfusunun %53’ü (2 735 milyon kişi), günde 2 dolardan daha az bir gelire yaşamaktadır. Günde 1 dolardan daha az gelire yaşayanların oranı ise %21’dir;
- Dünyadaki ortalama işsizlik oranı, 1993’te %5,6 (140 milyon işsiz var) iken, 2002’de %6,3’e ve 2003’te de %6,2’ye yükselmiştir (bu, toplam 186 milyon işsiz demektir).

Gerçekten de, kimi ekonomik ve sosyal göstergelerle dünyaya bakıldığında, özellikle 1990’lardan sonra gerek ülkeler içinde ve gerekse ülkeler arasında eşitsizliklerin arttığı ve “eşitsizlik krizi”nin daha da derinleştiği görülür. Ekonomi ve ticaretin küreselleşmesinin nimetlerinden, ileri sürüldüğü gibi, yoksullar yararlanamamıştır. Ne “sosyal”lığı ne de “adil”lığı kalan sosyal adalet, uluslararası düzeyde de bozulmuştur. Sona eren iki kutuplu dünya, bu kez daha keskin çizgilerle insan hakları ve ihlaller haritasına da yansımak üzere, giderek daha zenginleşen “*Kuzey*” ve giderek daha yoksullaşan “*Güney*” olarak ikiye bölünmüştür.

Uluslararası Çalışma Örgütü Belgeleri

UÇÖ de, 1990’lı yıllardan başlayarak, küreselleşmenin ülkeler arasında ve ülkeler içinde yarattığı eşitsizlikleri vurgulamaya başlamış ve bunun, piyasaların özdüzenleme yeteneğini abartırken *devletin rolünü küçümseyen* ve onunla çalışmaya değer vermeyen, çevreye saygı göstermeyen, kamu malları / hizmetleri ile sosyal koruma sağlanmasına değer vermeyen bir yaklaşımın –yani yeni liberal politikaların- ürünü olduğunu belirtmiştir.

Alıntılar yapacağım UÇÖ raporlarından 2004 tarihli ilkinin, olsa olsa yazarlarının iyi niyetli dilek ve özlemlerini anlatan bir başlığı vardır: “*Hakça Bir Küreselleşme: Herkes İçin Fırsatlar Yaratmak*” (BIT, 2004). 2002’de kurulan Küreselleşmenin Sosyal Boyutu Konusunda Dünya Komisyonu’nun hazırladığı raporda, bu saptama şöyle yinelenmişti:

“Küreselleşme süreci, ülkeler arasında ve ülkeler içinde dengesizlikler yarattı. **Zenginlikler yaratıldı, ama birçok ülke ve birçok kişi için fazla bir yarar sağlamadı.** Bu küresel dengesizlikler, ahlaki olarak kabul edilemez, siyasal olarak da savunulamaz.”

Ocak 2009 itibarıyla “*Dünyada İstihdam Eğilimleri*” konusunun incelendiği ikinci rapora (BIT, 2009a) göre; küresel mali kriz ekonomik büyümede önemli bir yavaşlamaya, özellikle başlıca sanayileşmiş ekonomilerde durgunluğa yol açmış, bunun sonucu olarak da işletmeler işe almayı durdurmuş ve işten çıkarmalara başvurmuştur. 2008 sonunda, işte yoksulluk, güvencesiz istihdam ve işsizlik; ekonomik durgunluğun etkilerinin sürmesine bağlı olarak yükselmiştir. Durgunluk 2009’da da sürerse, birçok analistin / uzmanın öngördüğü gibi, küresel istihdam krizi büyük ölçüde ağırlaşacaktır. İşini koruma başarısını gösterebilenlerin çoğunun gelir ve çalışma koşullarında kötüleşmeler beklenebilir. Yoksulluğun ve sosyal istikrarsızlığın başlıca nedeninin, “insanca ve verimli çalışma yokluğu” olduğuna vurgu yapan 2009 raporuna göre:

- 2008’de, dünyada 190 milyon işsiz vardır. Genç işsizlerin sayısı ise 76 milyondur;
- 2008’de, yaklaşık 3 milyar kişi istihdam ediliyordu. Bu, 2007’ye oranla, yalnızca %1,3’lük bir büyümedir. Oysa, son on yılın ortalama oranı %1,6 idi. Bunun nedeni, 2008’de ekonomik büyümenin yavaşlamasıdır;
- Yoksulluğa ilişkin yeni tahminlere göre, *günde 1,25 dolardan daha az gelire* yaşayan istihdamdaki yoksul işçilerin 2007’deki oranı %20,6 idi. 1997’de ise, bu oran %32,7 idi. 2 dolardan az gelire yaşamını sürdürenlerin oranı ise, %40,6’dır (1 milyar 201 milyon kişi). 1997’de bu oran %54,2 idi (1 milyar 361 milyon 500 bin kişi);
- “En yoksul 15 ülke için ortalama eşik” olarak, 2005 fiyatlarıyla yeni yoksulluk eşiğini günde 1,25 dolar olarak belirleyen Dünya Bankası’nın, 2008’de yoksulluk konusunda

yayınladığı yeni tahminlere göre, 1 milyar 400 milyon kişi, gelişmekte olan ülkelerde mutlak yoksulluk içinde yaşamaktadır (bu sayı, önceki tahminlerde 950 milyon kişi idi);

- 1981-2005 arasında, yoksulluk oranındaki düşme, az çok aynı kalmaktadır (gelişmekte olan ülkelerde yılda 1 puan);
- 2 dolardan daha az bir gelire yaşayan kişilerin sayısı 2 milyar 600 milyondur. Bu sayı, 1981'den beri değişmemiştir.

UÇÖ Genel Müdürü'nün Haziran 2009'da Genel Konferans'a sunduğu "**Küresel İstihdam Krizine Karşı Koyma**" başlıklı raporda (BIT, 2009b) ise, Örgüt'ün kriz karşısında üstlendiği üç sorumluluğu belirtildikten sonra, sosyal hakların gelecek yıllarda kullanılmasını daha da güçleştireceği kuşkusuz olan saptamalar ile **temel kaygılar** ve önerilen sonuçlar şöyle sıralanmıştır:

- Milyonlarca kadın ve erkek işlerini kaybetmiştir; özellikle küçük işletmeler iflas etmiştir;
- İşsizlik, 2010 sonuna değin ve muhtemelen 2011'de de yükselmeyi sürdürecektir;
- Yoksulluk ve kayıtdışı ekonomi yaygınlaşmaya devam edecektir ve bu, bu alandaki yeni kimi ilerlemeleri sıfıra indirgeyecek ve *orta sınıfları zayıflatacaktır*;
- 2009'da, 45 milyon kişi, özellikle gençler, ilk işlerini aramak üzere emek piyasasına girecektir;
- Önceki krizler, büyüme yeniden başlasa da, istihdamın ancak 4-5 yıl sonra kriz öncesindeki düzeyine gelebileceğini ortaya koymuştur;
- İstihdam (iş) yokluğu, sosyal koruma talebini belirgin biçimde artırmaktadır;
- *Uzayan istihdam krizleri, sosyal ve siyasal istikrar için büyük tehlikeler içermektedir.*

Bu saptamaların ardından, "**uyanalım**" çağrısı yapan Genel Müdür'e göre, *dünyadaki istihdam ve sosyal koruma krizi, 6-8 yıl sürebilir*. Bunun da, kişilerin, ailelerin ve toplumların refahı, ulusların istikrarı, ulusal ve çokyanlı yönetişimin saygınlığı üzerinde hesap edilemeyen sonuçları olacaktır. "Kişisel bir dram" olan her iş kaybı, aynı zamanda ailevi ve sosyal bir kriz yaratmaktadır. Büyümenin meyvelerinin bölüşülmesi, ülkeler arasında ve ülkeler içinde giderek daha eşitsizdir ve *orta sınıfların toplam gelir içindeki payları azalmaktadır*. Önce elverişsiz konumdaki çalışanları (yani göçmenleri, kadınları ve gençleri) etkileyen iş kayıplarının ayrımcı bir etkisi / sonucu vardır ve bu, *temel çalışma haklarını da sarsmaktadır*. *Artık, özgürce bağtlanan toplu iş sözleşmelerine de uyulmamaktadır*. Birçok gelişmiş ülkeyi de kapsamak üzere, *işini kaybedenlerin çoğunluğu işsizlik ödeneği almamaktadır*. *Dünya nüfusunun yalnızca 1/5'i bir sosyal güvenlik rejiminden yararlanmaktadır*. Gelişmekte olan ülkelerde ise, sorun daha kötü, keskindir. Özel emeklilik sandıklarının yaygınlaşması, emeklilik gelirinde çok büyük güvensizlik doğurmuştur. OCDE ülkelerinde, özel emeklilik sandıkları aktiflerinin 2008'deki değerlerinin %20'sinden fazlasını kaybetmişlerdir.

UÇÖ Genel Müdürü, özette aktardığım kimi sonuçlarıyla ortaya koyduğu "sosyal kriz" in, sosyal hak ihlallerinin yanı sıra siyasal alandaki sonuçları konusunda da uyarılarda bulunmuş; bunun istikrarsızlık risklerini artırdığını, haksızlık duygusunun yükseldiğini ve sosyal gerilimleri beslediğini vurgulamıştır. Bir araştırmaya göre de, incelenen 165 ülkeden 95'inde istikrarsızlık riskinin yüksek yada çok yüksek olduğunu, siyasal krizlerin ve büyük ölçekli gösterilerin de, şimdiden birçok ülkede görüldüğünü eklemiştir. Genel Müdür, krize ilişkin saptamalarını, 1919'daki tartışmaları çağrıştırırcasına (Gülmez, 2008: 62-63 ve 70) şöyle noktıyor: **Eğer küresel istihdam ve sosyal koruma krizi elaltında tutulmazsa, daha genel bir siyasal krize dönüşecektir.** Genel Müdüre göre, bu eğilimler topluca değerlendirildiğinde, "**durum çok tehlikelidir.**" İMF, DB ve OCDE'nin öngörülleri, dünyada istihdam kayıplarının en azından 2010 sonuna değin ve muhtemelen 2011'de de artarak süreceğini göstermektedir. Kayıt dışı ekonomi çalışanları, işsizler ve yoksullar artacaktır.

UÇÖ Genel Müdürü'nün 2009 raporu, uluslararası insan hakları hukuku alanındaki göreceli gelişmelere karşın, insan haklarının evrenselliği ilkesinin "sosyal haklar" için değil "sosyal haksızlıklar" için geçerli olmayı sürdüreceğini ortaya koymaktadır.

SOSYAL HAKLARA İLİŞKİN GENEL NOTLAR

Sosyal Haklar, İnsan Haklarıdır

Önce, yerli ve yabancı yazındaki tanımlardan söz etmeksizin ve kuramsal bir tanım tartışmasına girmeksizin, *disiplinlerarası bir kavram* ve alan olduğunu düşündüğüm insan haklarının; gerek özündeki etik değerler, gerek uğruna verilen savaşlar, gerekse düşünsel ve eylemler bağlamındaki gelişmeler göz önüne alınarak tanımlanmasının daha doğru olacağını düşündüğümü, 2000’li yılların başında bu yaklaşımla yaptığım –ancak kimi eklemeler de içeren- tanımı (Gülmez, 2001: 1 vd) vermek istiyorum:

“İnsan hakları; insanın, insana karşı, insana karşın, ama insan için –insan onurunu ve insanlığı korumak ve geliştirmek için- çetin ve zorlu savaşlarla bedelini ödediği düşünsel ve eylemsel çaba ve savaşların ürünü olan evrensel ve bölünmez nitelikli üstün ilke ve kurallar bütünüdür.”

İnsan haklarına ilişkin “hukuk dışı” bu tanım, özellikle sanayi devrimini izleyen dönemde, işçi sınıfının yasaklar ve acımasız yaptırımlar içeren ulusal hukuksal çerçevelerin yürürlükte olduğu yıllarda verdiği savaşların ürünü olması -ve kalıcı olmamak üzere 1848 anayasalarına ilk kez girmesi- boyutuyla, sosyal hakların insan haklarından olduğu düşüncesini de kapsamaktadır.

Bu konudaki tartışmalara ve özellikle karşı görüşlere de değinmeksizin, sosyal hakların insan haklarından olmasını, tarihsel gelişim süreci çerçevesinde belirtmekle yetineceğim. Özellikle sosyal hakları insan haklarından saymayan yeni liberal / yeni sağ karşı görüşlere karşın, artık uluslararası insan hakları yazılı hukukunda bu konuda bir kuşku bulunmadığını, belgelerden kimi örnekler vererek anımsatacağım.

İnsan haklarının, çok yinelenen -ama sosyal haklar için de geçerli olmak üzere dünya nüfusunun ezici bir çoğunluğu açısından kağıt üzerinde kalan- özelliklerinden biri, “*evrenselliği*”dir. Kuramsal olarak, özü ve öznesi gereği coğrafi sınır tanımayan, *sınırlaraötesi bir kavramdır insan hakları*. İlkece, ne insandan insana, ne de devletten devlete değişir. Öznesi de, böyle olmasını gerektirir. Evrenselliği, gerek “düşünsel” bağlamda, gerek “belgesel” anlamda ortaya koyan sözcük, onun doğuştan edindiği yada sonradan kazandığı özelliklerine gönderme yapılmaksızın, “özne” olarak belirtilen “insan” sözcüğüdür. Öznesi “insan” olan hakların “evrensel” olmaması düşünülemez. “İnsan”, hakların öznesi olarak, her tür ayrımcılığı dışlar ve yadsır. Başka bir deyişle, ayrımcılık yasağı, öncelikle öznenin “insan” olmasının gereğidir. Doğuştan edinilen ve / yada sonradan kazanılan yahut kazanılamayan özelliklerine bakılmaksızın insan haklarından eşitlik temelinde yararlanmada ayrımcılık gözetilmemesi, insan haklarının özüne içkin üstün bir değer, temel bir ilkedir (Gülmez, 2009: 43-44).

Bu yaklaşım, yazılı hukukta, bunun temel belgelerinden biri olan, ama kanımca “birincisi” olmayan İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi’nde somutlaşmıştır. Soğuk Savaş yıllarının başlarında, sosyal hakların kişi haklarıyla birlikte ama eksikli biçimde Evrensel Bildirgeye yazılmış, daha doğrusu yazdırılmış olması, aynı zamanda *insan haklarının bölünmezliği ve karşılıklı bağımlılığı* ilkesinin de yazılı hukuka geçirilmiş olması yönünden anlam taşır. Tarihsel evrim sürecinde, her zaman böyle olmasa ve ayrıca günümüzde kimi yasakçı yada kısıtlayıcı olumsuz düzenleme örnekleri bulunsa da, hakların niteliğine, öznelerin nesnel durum ve koşullarına göre ve haklı gerekçelerle, insanlardan kimileri ile sınırlı tutulabilmesi, ilke olarak, ayrımcılık anlamına gelmez.

Ne var ki insan haklarının evrenselliği, yerkürenin Güney’ine uğramayan ve yalnızca Kuzey’i için geçerli ve gerçeklik olan bir ilkedir. Yine, bölünmezlik ve bütünsellik ilkeleri de, evrensellik gibi Güney yarıküre için “sözde” yada “sanal” ilkelerdir. Yukarıda aktardığım “insan haklarının patolojisi”ni ortaya koyan kimi somut göstergeler, bu ilkelerin ancak birlikte uygulanabileceğini de kanıtlamaktadır.

İnsan Haklarının Bölünmezliği

Evrensel Bildirge, kendisinden 29 yıl önce başlayan “uluslararasılaşma” sürecinin ardından, insan haklarının bütünsellik ve bölünmezliğinin ilk belgesi olarak önem taşır. Başka bir anlatımla, “evrensel” ölçekli bir “uluslararası” belge, Soğuk Savaş döneminin ilk yıllarında ve kendine özgü koşullarının sonucu olarak, aynı zamanda kişisel ve siyasal haklar ile sosyal hakları tek bir belgede, birarada ve birlikte tanıması, tüm insanlığın “ortak sesi ve ülküsü” olarak dünyaya duyurmuştur. Ne var ki, koruma ve denetim öngörmeyen bir belgeyle sağlanan bu birliktelik, Bidirge’den hemen sonra, örneğin İHAS ile 1950’de bozulmuştur.

Birinci ve ikinci petrol krizinin ardından, Berlin Duvarı’nın çökmesinden ve Soğuk Savaş’ın sona ermesinden sonra, Birleşmiş Milletler’ce 1993’te Viyana’da gerçekleştirilen *Dünya İnsan Hakları Konferansı*’nda, insan haklarının bölünmezliği bir kez daha ve güçlü biçimde vurgulanmıştır. Bunun temelinde, bu tarihte ikinci on yılının başlarında bulunan ekonomik küreselleşmenin acımasız sosyal sonuçları ve savaşlarla kazanılan sosyal hakların budanmaya başlaması süreci vardı. 1980’lerde uygulanmaya

başlanan yeni liberal politikalarla, BM ve AK üyesi olan ve gerek ikiz sözleşmelere gerekse İHAS'a ve ASŞ'ye taraf olan devletlerce, sosyal hakların hukuk ve uygulama planlarında geriletilmeye, budanmaya ve geri alınmaya başlanması, 18. yüzyıl liberalizmine dönüşmesini savunan yazarlarca da insan haklarından sayılmaması üzerine, Viyana Bildirgesi ve Eylem Programı'nda, insan haklarının temel ilkelerini yeniden anımsatma gereksinmesi duyulmuştur:

“Tüm insan hakları evrenseldir, birbirinden ayrılmaz, karşılıklı bağımlıdır ve sıkı biçimde birbirine bağlıdır. Uluslararası topluluk, insan haklarını global olarak, hakça ve dengeli biçimde, **eşitlik temelinde** ve onlara aynı önemi vererek ele almalıdır. Ulusal ve bölgesel özelliklerin önemini ve tarihsel, kültürel ve dinsel çeşitliliği gözden kaçırmamak uygun ise de, *siyasal, ekonomik ve kültürel sistem ne olursa olsun*, tüm insan haklarını geliştirmek ve tüm temel özgürlükleri korumak devletlerin ödevidir (parag. 5).”

Bunun ardından, 1961'de Avrupa Sosyal Şartı'nın (ASŞ) başlangıcında yer almayan “insan haklarının bölünmezliği”, Viyana Konferansı'ndan iki yıl sonra 1995'te kabul edilen Gözden Geçirilmiş ASŞ'nin (GG ASŞ) başlangıcına konulmuştur. Böylece, Avrupa Konseyi coğrafyasında “yeni bir düzen”in ilk adımlarının atılmaya ve eşzamanlı olarak sosyal haklara yönelik saldırıların yoğunlaşmaya başladığı yıllarda, çelişkili biçimde, “sosyal Avrupa”yı da geliştirme çabası içine girilmiştir. Bakanlar Konferansı'nın 5 Kasım 1990 tarihli kararında, bir yandan, ister sivil, siyasal, ekonomik, sosyal ve kültürel olsun, **tüm insan haklarının bölünmez niteliğini koruma**, öte yandan da Avrupa Sosyal Şartı'na yeni bir atılım kazandırma zorunluluğunu vurguladığı” anımsatılmıştı.

Sosyal Haklar Kavramı

Konusu, niteliği ve yararlanıcıları yönlerinden birbirinden ayrılan ve türdeş bir bütün oluşturmadığı belirtilen (Rivero, 1982: 14) ve belgelerde ve yazında, genellikle “ekonomik ve kültürel” hakları da içeren bir anlatımla anılan “sosyal haklar” kavramını tanımlamak son derece güçtür. Dolayısıyla, tanım yerine farklı nitelikler taşıyan hakların oluşturduğu sosyal hakları geleneksel haklardan ayırdeden özellikleri ortaya koymayı amaçlayan “teknik”, “maddi”, “sübjektif” ve “sosyolojik” terimleriyle nitelenen ve her biri farklı yönlerini öne çıkaran çeşitli ölçütleri özetle anımsatmayı yeğliyorum (Tanör, 1978: 13-42; Colliard, 1975: 687).

Sosyal haklar, öğretide ve denetim organlarının kararlarında çok sık vurgulandığı gibi, devletin “**olumlu bir edim**”de bulunmakla görevli olduğu haklardır (*teknik ölçüt*). Devletin “karışmama”, “zarar vermeme” yada “kaçınma” gibi edilgen bir görev üstlendiği geleneksel haklardan bu yönüyle ayrılırlar. Devlet açısından söz konusu olan “olumlu ve somut bir edimde bulunma yükümlülüğü”, hak özneleri açısından sosyal haklardan eylemli olarak (fiilen) uygulamada yararlanmayı ondan “**isteme hakkı**” (alacak hakkı) kimliğiyle kendisini gösterir. Ancak tek başına bu ölçüt, örneğin sendikal haklar ile eğitim hakkı gibi ilkece devletin olumlu bir edimini gerektirmeyen¹ yönleri de bulunan ve bu anlamda “**çokkuşaklı**” yada “**kuşaklararası**” biçiminde nitelenebileceğini düşündüğüm kimi sosyal hakların ayırdedici özelliklerinin açıklanması yönünden yetersiz kalır.

Sosyal hakların “içerik ve konu”sunu temel alan ve kanımca teknik ölçütü tamamlayan ve onun ikizi olan bir başka ölçüte göre, geleneksel (klasik) haklar, bireyin “moral, entellektüel ve spiritüel” gelişmesini sağlarken, sosyal haklar **bireyin “maddi, ekonomik ve sosyal” gelişmesini** kolaylaştırır (*maddi ölçüt*). Bu nedenle de sosyal haklar, temelde, devletin olumsuz bir aktör olarak “karışmaması”nın ötesinde, kullanılmalarının sağlanması için olumlu bir aktör olarak “karışması”nı gerektirir. Ancak, bu ölçüt de doyurucu bulunmamıştır. Ayrıca, bu ölçütü benimseyenler arasında, örneğin mülkiyet hakkının sosyal hak sayılıp sayılmaması yönünden görüş ayrılıkları vardır.

Sosyal hakları, yararlanıcılarına, yani **hak öznelerine** bakarak öteki insan haklarından ayırmaya çalışan ölçüte göre sosyal haklar, temel olarak, özellikle ve öncelikle korunması gereken sınıf, küme yada kesimlerin haklarıdır (*sübjektif ölçüt*). Bu haklar, “birey”e değil “**topluluk**”lara tanınır. Sosyal haklar, “**ücretli işçiler**”in haklarıdır. Bu ölçüt, bir tarihsel gerçeği vurgulasa da, genellikle sosyal haklar ulusal ve uluslararası belgelerde, yaratıcıları olan “topluluk”lara değil, toplulukları oluşturan “birey”lere tanınmıştır. Ayrıca, aşağıda değineceğim sendikal haklar örneğinde olduğu gibi, sosyal hakların kişiler yönünden kapsamı da, “ücretli işçiler” dışına taşmıştır.

¹ Bununla birlikte, sendika hakkından örnek vermek gerekirse, İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi, İHAS'ın 11. maddesinin çiğnendiğine ilişkin bireysel başvurularda verdiği kararlarında, sendika kurma hakkının yanı sıra toplu sözleşme ve toplu eylem haklarını da güvenceye aldığını belirtirken, devletin “olumlu düzenleme yapma yükümlülüğü”nü yerine getirmediğini de yinelemiştir (Gülmez, 2008b).

Bir başka ölçüte göre de sosyal haklar, ekonomik ve sosyal alanda, “hukuksal eşitlik” ötesinde daha büyük bir **fırsat eşitliği**ni (Gülmez, 2009: 349) -kanımca “olgusal eşitliği”- amaçlar (*sosyolojik ölçüt*). Burjuva sınıfının özlemlerini karşılayan geleneksel haklar, ayrıcalıklı aristokrasi düzeninde “hukuksal eşitlik” sağlamayı amaçlarken, işçi sınıfının özlemlerini karşılayan sosyal haklar, “fiili / olgusal eşitsizlikler”i ve “sosyal adaletsizlikler”i düzeltme, gelir dağılımını iyileştirme amacındadır. Daha açık belirtmek gerekirse, sosyal haklar kağıt üzerinde kalan, soyut ve kuramsal, kısacası yazılı hukukun öngördüğü “biçimsel eşitlik” ötesinde, bunun uygulamada eylemlerle sağlanmasını, genellikle yaşamda ve özellikle de çalışma yaşam ve ilişkilerinde varolan sosyal eşitsizlik ve adaletsizliklerin giderilmesini, **soyut eşitliğin somut eşitliğe, biçimsel eşitliğin olgusal eşitliğe dönüştürülmesini** amaçlar, amaçlamalıdır. Çünkü, **burjuvazi ile işçi sınıfı arasındaki çelişkiden doğan** sosyal hakların temelinde, işçi sınıfının “**kara ve barbar çalışma yaşamı**”na karşı verdiği savaşı ve gösterdiği toplu eylemler tepki vardır. Bu tarihsel bağlam dolayısıyla ki sosyal haklar, geleneksel haklar gibi “hukuksal yada biçimsel eşitlik” sağlanmasıyla yetinmez, yetinemez. Bu haklar, fiilen varolan ve giderek büyüyen “sosyal eşitsizlikler”i olabildiğince azaltmak amacıyla yönelik olan ve temelinde, işçi / emekçi sınıfının sermayeye ve acımasız sömürüsüne karşı toplu sosyal tepkisi bulunan haklardır.

Sosyal haklar, belirli bir özne sınırlaması yapmaksızın, **ekonomik, sosyal ve kültürel vb. yönlerden güçsüz konumda olanların korunmasını ve durumlarının iyileştirilmesini amaçlayan haklar** niteliği de taşır. Bununla birlikte, sosyal hakların kişiler yönünden uygulama alanı salt bu kişilerle sınırlı değildir. Öte yandan sosyal haklar, ayırdedici önemli bir özelliğini oluşturmaya karşın, salt devletin olumlu ve somut bir edimini, parasal kaynak ayırmasını gerektiren ve kimi zaman “isteme yada alacak hakları” olarak da nitelenen haklardan oluşmaz. Bu hakların bir bölümü, aynı zamanda devletçe yerine getirilmesi gereken olumlu bir edim içermeyen, geleneksel haklar gibi “olumsuz edim gerektiren”, devletin yasaklayıcı, kısıtlayıcı, engelleyici ve baskıcı bir aktör olarak karışmamasını (müdahalede bulunmamasını) zorunlu kılan, bu özelliğiyle de “kendiliğinden” ve “doğrudan” kullanılabilen haklardır.

Bu hakların başında gelen **sendikal haklar**, üç ögeli bütünselliğiyle sosyal hakları korumanın, geliştirmenin ve somut olarak daha ileri düzeyde gerçekleştirmenin önemli araçlarından biridir. Sosyal haklar arasında bu açıdan da ayrıksı bir yeri bulunan sendikal haklar, sosyal hakların güvencesi olarak hak öznelerine tüm bileşenleriyle eksiksiz tanınması gereken toplu araçlardır. Sendikal haklar, toplu sözleşme ile grevi de içeren toplu eylem haklarını kapsayan bütünselliğiyle, artık yalnızca dar anlamda “bağımlı çalışanlar”ın hakları değildir. İşverenin ekonomik gücüne karşı emekçilerin dayanışmasını simgeleyen sendikal haklar, bu bölünmez içeriğiyle, gerek aktif çalışma yaşamından ayrılanlar, gerek emek piyasasına girmeye hazırlananlar ve gerekse emek piyasasının dışında kalanlar ve / yada dışında bırakılanlarca, kısacası işgücünün hak ve çıkarlarını koruma ve geliştirme gereksinmesi içinde olan tüm alt kesimlerince kullanabilmelidir. Yukarıda da belirttiğim gibi, **emekliler, işsizler, evde çalışanlar ve gençler** de, sosyal haklar alanında “**emeğe dayalı (çalışmaya bağlı) hakları**”, öncelikle de sendikal hakları kullanan yada kullanması söz konusu olan hak özneleri olarak kabul edilmelidir. Bunun dayanakları, “çalışanlar” terimini bu anlamda genişleten uluslararası insan hakları hukukunda vardır (Gülmez, 2005a: 197; CE / CEDS, 2008: 47 ve 216; CE / CEDS, 2004: 405).

Sonuç olarak, yararlanıcıları ve olumlu bir edim gerektirip gerektirmemeleri yönlerinden türdeş bir yapısı bulunmayan, bu nedenle de **tek bir ölçütten yola çıkarak tanımlanamayan sosyal hakların, temelde ekonomik yönden güçsüz olanların korunmasını** ve öncelikle özel olarak korunmaya gereksinmesi bulunan sosyal sınıflar, elverişsiz konumdaki kişi grup yada kesimleri ve toplumdan dışlanan kişiler için ekonomik ve sosyal adaleti ve eşitliği gerçekleştirmeyi amaçlayan haklar olduğu söylenebilir. Kısacası sosyal haklar, düzenli ve sürekli bir çabayla, sosyal adaletsizlik ve eşitsizlikleri kaldırması ve gelir dağılımını iyileştirmesi gereken işlevsel ve etkin sosyal devleti gerçekleştirmenin hukuksal araçlarıdır.

Sosyal Hakların Aşamalı Gerçekleştirilebilmesi ve Anlamı

Sosyal hakların “devletin olumlu edimde” bulunmasını gerektiren özelliğiyle bağlantılı olarak, genellikle “aşamalı gerçekleştirilebilir” özellik taşıması üzerinde de durmak gerekiyor.

Devletin üstlendiği “**olumlu yükümlülük**” iki yönlüdür ve anayasal ve yasal düzenlemeler yaparak hakları tanımının ötesinde, bütçeden ayrılacak kaynaklarla olumlu edimde bulunmayı gerektirir. Çünkü bu haklar, kişi haklarından ayrılan kimi özellikleri nedeniyle, **kural olarak**, devletin salt engel olmamasıyla hak öznelerinin “doğrudan ve kendiliğinden” somut olarak yararlanabilecekleri haklar değildir. Sosyal hakların bu özelliği, çoğunun -aşağıda anlamı açıklanan- “aşamalı” gerçekleştirilebilen haklar olmasıyla ilgilidir.

Sosyal haklar, genellikle kabul edildiği ve çoğu zaman da kaynak yetersizliği gerekçesiyle olumlu edimde bulunma yükümlülüğünden kurtulmak amacıyla ileri sürüldüğü üzere, “**aşamalı**” olarak

gerçekleştirilebilecek, “derhal” yada kısa bir sürede değil zaman içinde uygulamaya aktarılabilir nitelikte haklardır. Bu özellik, örneğin ESKHUS’de olduğu gibi bazı sözleşmelerde açıkça belirtilmiştir. Gerçekten bu sözleşmeye göre, devletin sosyal haklar konusunda üstlendiği olumlu edimde bulunma yükümlülüğü, hak özneleri için **“aşamalı” ancak “eksiksiz biçimde”**, yani tam olarak yararlanmayı sağlama anlamı taşır. Sözleşmenin denetim organı Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi (ESKHK), bu yükümlülüğün anlam ve içeriğini, 14 Aralık 1990 tarihli ve 3 sayılı genel gözlem kararında açıklamış, anti sosyal liberal politikalarla ve “kaynak yetersizliği” bahanesiyle sosyal haklardan eylemli olarak yararlanmayı erteleme olanağı vermediğini vurgulamıştır.

Sosyal hakların “aşamalı” gerçekleştirilmesi yükümlülüğü konusundaki bu esneklik, ESKH Komitesi’nin de belirttiği üzere, ekonomik, sosyal ve kültürel hakların kişisel ve siyasal haklar gibi “derhal” güvenceye alınamayacağı, daha doğrusu eksiksiz yararlanmanın “hemen” yada “kısa bir zaman kesiti içinde” gerçekleştirilemeyeceği gerçeğinin, özellikle gelişmekte olan devletlerin ekonomik ve mali kaynak ve olanaklarının sınırlı olması gerçeğinin bir sonucudur. Her devlet, bulunduğu ekonomik ve sosyal gelişme düzeyi ve sosyal haklardan yararlanma konusunda uygulamadaki fiili durum çerçevesinde, önceliklerini belirleyerek, aşamalı biçimde ama **geriye gitmeksizin ve götürmeksizin**, sosyal hakları giderek daha ileri düzeyde gerçekleştirmek ve hak öznelerinin nicel ve nitel olarak daha ileri düzeyde sosyal haklardan yararlanmasını, sözleşmenin belirttiği gibi “eksiksiz” biçimde yararlanmasını sağlamak amacıyla olumlu önlemler alma yükümlülüğü vardır. Daha açık bir anlatımla, devletin hak öznelerinin sosyal haklardan “aşamalı” biçimde yararlanmalarını sağlama yükümlülüğü, “kaynaklarının yeterli olmadığı” gerekçesiyle “göstermelik” önlemlerle geçiştirilmesi, kağıt üzerinde kalan ve çarpıtılmış sosyal politikalar izlemesi anlamına gelmez. Böylesi bir yaklaşım, çağdaş “sosyal devlet” ilkesiyle de bağdaşmaz. Sosyal haklardan eylemli ve somut olarak yararlanma konusunda ciddi, **sürekli ve kesintisiz biçimde önceki durumdan daha ileri bir düzeye ulaşılmasını sağlayan** olumlu önlemler alınmasını gerektirir. Komitenin anlatımıyla, bu yükümlülük somut **“sonuçlar alma yükümlülüğü”**dür. Sözleşmenin bu kuralı, devletin, hak öznelerinin sosyal haklardan eksiksiz biçimde yararlanmalarını sağlama konusundaki temel amaca erişmesi için, olabildiğince hızlı ve etkili biçimde çaba göstermesini, **somut sonuçlar üreten önlemler** almasını dayatmaktadır. Sosyal hakların geliştirilmesini öngören stratejiler ve programlar hazırlanmasını gerektirmektedir. Kaynakların yetersizliği savında gerçek payı olsa bile, sosyal haklardan en geniş ve düzenli biçimde yararlanılmasını sağlama yükümlülüğü sürmektedir ve Komite, bunların ne ölçüde gerçekleştiğinin yanı sıra, gerçekleştirilemeyenlerin de denetimini yapar.

Ekleme gerekir ki, sosyal hakların tümü için “aşamalı gerçekleştirme” yükümlülüğü yoktur. Özellikle devletin ekonomik ve mali kaynak ayırmasını gerektirmeden ve dolayısıyla “olumlu edimde” bulunma yükümlülüğünü yerine getirmeden, hak öznelerince yararlanılması ve doğrudan kullanılması sağlanabilecek sosyal haklar da bulunmaktadır. Bunun örneklerinden biri, sendikal haklardır. Devlet, insan hakları sözleşmeleriyle uyumlu **anayasal ve yasal düzenlemeler** yaparak, sosyal haklardan eksiksiz yararlanmanın toplu araçlarını oluşturan sendikal haklar alanındaki “olumlu edimde bulunma” yükümlülüğünü yerine getirebilir ve getirebilir. Yine, sosyal haklardan “hiçbir yönden ayırım gözetilmeksizin” yararlanmayı gerçekleştirmenin ilk adımı da, sendikal haklarda olduğu gibi öncelikle “yasal güvenceler”in sağlanması ve etkili “hak arama yolları”nın açılmasıdır.

Sosyal Haklar, Sosyal Devletin Araçlarıdır

Devletin, adına uygun *etkin ve işlevsel* “sosyal devlet” niteliği kazanması ve bu anayasal sıfatı taşıması, ancak sosyal haklar konusunda yukarıda belirtilen ilkelere uygun bir yaklaşım benimsemesi ve uygulama gerçekleştirmesi ile olanaklıdır. Anayasa’ya iki sözcükle yazmakla, hatta bunu Cumhuriyet’in “değiştirilemez” ilkelerinden biri düzeyine yükseltmekle, devlet etkin ve işlevsel bir sosyal devlet olmaz. Sosyal devlet, “jandarma devlet yada liberal devlet” gibi, toplumda emekçi sınıfların ve elverişsiz durumdaki çeşitli kesimlerin karşı karşıya olduğu eşitsizlik ve adaletsizlikler karşısında, karışmamakla yetinen, pasif, seyirci bir devlet değildir.

“Sosyal devlet” terimindeki “sosyal” ile “devlet” sözcüklerinin, birbirini bütünleyen anlamları vardır. **Sosyal devlet terimindeki “sosyal” amacı, devlet ise “aktör”ü anlatır.** “Sosyal”, hak öznelerinin ve hedef kitlelerin elverişsiz durumunun düzeltilmesini, “devlet” ise bu sorumluluğu üstlenen aktörü anlatır. Bu temel sorumluluğun, kaynak yetersizliği gerekçesiyle savsaklanması yada başka özel yada gönüllü kuruluşlara devredilmesi, anayasal sosyal devlet ilkesiyle bağdaşmaz. Sosyal devletin, ekonomik ve sosyal eşitsizlikleri düzeltmek, daha adaletli bir gelir bölüşümünü sağlamak için kullanmak zorunda olduğu, “olmazsa olmaz” araçları, sosyal haklardır. Tüm sosyal hakların özünde, olmayan yada çok bozuk olan **“sosyal adalet”**in sağlanması vardır. Sosyal adalet, sosyal hakların ortak amacıdır. Sosyal adalet, sosyal hakların kimilerinden

değil tümünden ve gerçekte karşılıklı bağımlılıkları nedeniyle tüm insan haklarından yararlanmadıkça sağlanamaz. **Ne devlet, sosyal haklırsız “sosyal devlet” olur, ne de sosyal devlet sosyal haklırsız gerçekleştirilebilir.** Sosyal haklırsız ve sosyal adaletsiz devlette de, sosyal ve siyasal barışın sürekliliği tehlikeye girer.

Sosyal Haklar, Uluslararasılaşma Sürecinin Öncüsüdür

Sosyal hakların insan haklarından olmasının tarihsel kanıtlarından biri de, evrenselliği bir başka boyutuyla, insan haklarını bir ulusal yada iç sorun olmaktan çıkaran yönüyle anlatan “uluslararasılaşma süreci”ni başlatmış olmasıdır (Gülmez, 2004: 40).

Bilindiği gibi, evrensellik düşüncesine yer vermeyen İlk ve Orta Çağlardaki İngiliz belgeleri ile evrensellik içeren Yakın Çağdaki Amerikan ve Fransız belgeleri, “ulusal” düzeyde kabul edilmiş “ulusal” belgelerdir. Gerçekten de, özlü ve unutulmaz formüllerle *uygulanamayan* bir dizi ilkeyi duyuran 1789 Bildirgesi, doğal hukuk yaklaşımıyla, insan haklarının ulusal sınırları aşan evrensel bir değer olduğunu birçok yerinde “insan”, insanlar”, “herkes” diyerek ortaya koymuş, düşünsel plandaki evrenselliği “ulusal” nitelikli bir belgeye geçirmiştir. Ancak 1789 Bildirgesi, “hükümetlerarası” bir antlaşma yada sözleşme değildir ve yazılı insan hakları hukuku alanında uluslararasılaşmanın başlangıcı olamaz.

Aydınlanma felsefesinden esinlenen düşünsel plandaki evrensellik, sanıldığına tersine, ilk kez yazılı hukuk alanında kabul edilen çalışmaya / emeğe ilişkin “uluslararası” belgeler ile somutlaşmaya başlamıştır. İnsan haklarının, ulus devletlerin yurtttaşları ile kendisi arasında bir “iç işi” olmadığı yaklaşımı, UÇÖ’nün kurulmasıyla uluslararası insan hakları yazılı hukukuna girmiştir; **insan hakları, sosyal haklardan başlayarak uluslararasılaşmıştır.** -Anımsatmak gerekirse, sosyal hakların kimi ulusal anayasalara ilk kez girmesi de bu yıllarda gerçekleşmiştir.- Bu gelişmenin, geleneksel uluslararası hukuk anlayışının (Gülmez, 2004: 22-23) karşı koymasına karşın sağlandığını anımsatmak gerekir. Gerçekten, ünlü bir klasik uluslararası hukuk uzmanı (G. Rolin-Jaequemyns), *çalışmanın uluslararasılaştırılması* -yada UÇÖ’nün kurulması- sürecinde hükümetlerarası ilk resmi konferansın Berlin’de yapıldığı 1890 yılında yayımladığı bir yazısında, “sosyalizmin uluslararası hukuka girmesi”ne karşı çıkmış; uluslararası sözleşmelerle “çalışmanın düzenlenmesi sorununun ancak ve yalnız her (ulusal) yasa koyucunun yetkisine girdiği ve uluslararası hukuk alanına yabancı olduğu” görüşünü savunmuştu (Berestein, 1982: 315)

Önemle vurgulamak gerekir ki, sosyal haklar, hak özneleri “sanayi işçileri” ile sınırlı olmak üzere 90 yıl önce, Milletler Cemiyeti döneminde UÇÖ ile uluslararasılaşırken, araçları olarak gerçekleştirmeyi amaçladığı “sosyal adalet” unutulmuş değildir. “Çok sayıda kişi için adaletsizlik, yoksulluk ve yoksunluklar içeren çalışma koşullarının” varlığından, bu durumunsa “evrensel barış ve uyumu tehlikeye sokan hoşnutsuzluklar doğuracağından” söz edilmiştir. UÇÖ, kurucu belgesinin -Anayasasının- ilk paragrafında, sosyal adalete dayalı sosyal barışı kurmadan siyasal barışın kurulamayacağını, kurulsu da kalıcı olamayacağını, kısacası siyasal ve sosyal barışın bölünmezliğini açıkça vurgulamıştır (Gülmez, 2008: 158-165):

“Evrensel ve sürekli bir barış, ancak sosyal adalet temeline dayalı olarak kurulabilir.”

Böylece, sosyal haklardaki uluslararasılaşma, Birleşmiş Milletler’i ve İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi’ni önclemiştir. Oysa, “ulusal” nitelikli 18. yüzyılın insan hakları belgelerinde, ilk aşamada sosyal haklara değil kişisel haklara yer verilmişti. Birinci ve ikinci kuşak nitelemeleri, ulusal insan hakları belgelerindeki bu tarihsel evrime dayanır. “Uluslararası insan hakları hukuku” alanında ise, bunun tersine bir gelişmeye tanık olunmuştur. Bu nedenle de kanımca, *uluslararasılaşma açısından, sosyal haklar “birinci kuşak” haklardır.*

Sosyal Hakların Kuşbakışı Evrimi

Sosyal hakların uluslararası yazılı hukuktaki tarihi, UÇÖ’nün Milletler Cemiyeti ile birlikte kurulduğu 1919’dan başlatılırsa, uluslararası sosyal politika ve sosyal haklar hukuku alanında 90 yıllık bir tarihsel geçmiş ve evrimden söz etmek olanaklıdır. Oysa, sosyal hakları yadsıyan kapitalizmin ve liberalizmin tarihi çok daha eskidir.

Sosyal hakların UÇÖ bağlamında uluslararasılaşması sürecinin 1919-1944 arasındaki birinci dönemi, yalnızca “bırakınız yapsınız” liberalizmin aşırılıklarını ve acımasız sömürünün ürünü olan sonuçlarını törpülemeye, temelde “sanayi işçileri” ile sınırlı olan ve “bireysel” çalışma ilişkilerini kapsayan asgari ve “esnek” kuralların üretildiği yıllardır (Gülmez, 2008: 175-178).

1944 Filadelfiya Bildirgesi'yle açılan ikinci dönemde "insan hakları yaklaşımıyla" hukuksal çerçevenin eksiklerinin giderilmesi ve özellikle "temel insan hakları" olarak anılan sözleşmelerin kabul edilmesi, "sosyal devlet" uygulamalarının başladığı BM'nin kurulmasını izleyen dönemde, birinci petrol krizinin çıktığı yıllara değin süren çeyrek yüzyıllık zaman kesitinde gerçekleşebilmiştir (Gülmez, 2008: 178-190).

1980'li yıllardan başlayarak da, sosyal devletin ulusal düzeydeki kazanımlarının geri alınması sürecine girildiği dönemde, "kurucu ilkeleri"ni yeniden vurgulayıp öne çıkarmaya başlayan Örgüt, ekonomik küreselleşmenin sendikal yaşama ve çalışma ilişkileri alanına yansımalarının sonucu olan yeni esnek / atipik ilişki biçimlerinin uluslararası çerçevesini belirleme amacı taşıyan "küreselleşme sözleşmeleri" kabul etmiştir (Gülmez, 2008: 190-197).

Ancak, UÇÖ bağlamında özetle anımsattığım bu süreçle birlikte, Avrupa coğrafyasında Berlin Duvarı'nın yıkılmasını izleyen yıllardaki siyasal altüst oluş, insan hakları alanında da yansımalarını göstermiş; "bölgesel" düzeyde sosyal hakların hukuksal çerçevesinin içeriğini görece geliştiren ve denetim sistemini görece daha etkili kılmayı amaçlayan kimi adımlar da atılmıştır. Buradaki temel etkenlerden biri, eski Doğu ve Orta Avrupa ülkelerini Batı (Avrupa Konseyi) ile bütünleştirmedir.

Belgeler düzeyinde *sosyal haklar alanındaki evrim sürecinin temel özellikleri* kısaca anımsandığında, şu saptamalar yapılabilir:

Evrensel Bildirge sonrasında "bölgesel" ölçekteki gelişmeler, sosyal hakların ikinci planda kaldığını; örneğin Avrupa Birliği'ne giden yolda "ortak pazar" oluşturma serüvenine başlayan Batı Avrupa'da, izlenen liberal ekonomik politikalar nedeniyle, köstek oldukları düşünüldüğünden ertelendiğini, 1950'de İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi'ne alınmayan sosyal hakların ancak 1961'de ayrı bir belgeyle yetersiz ve etkisiz bir çerçevede güvenceye bağlanabildiğini, kısacası "üvey evlat" olarak görülmeye başlandığını, haklar arasında "ayrımcılık" olarak da nitelenebilecek bir yaklaşım benimsendiğini göstermektedir.

Gerçekten, 1949'da kurulan Avrupa Konseyi'ni kuran Batı Avrupa devletleri, çok değil iki yıl sonra Evrensel Bildirge'nin insan haklarının bölünmezliği yaklaşımından kopmuşlardır. İlk aşamada "siyasal demokrasi"yi kurmak istediklerinden "siyasal ve ideolojik" bir yeğleme yaparak (Olinga, 1995) sosyal hakları ertelemiş, yalnızca birinci kuşak insan haklarını ve temel özgürlükleri "yargısal" güvenceye bağlayan İHAS'ı kabul etmişlerdir (Gülmez, 1994: 15-36). Bu sözleşmenin tamamlayıcısı olarak gördükleri ve insan haklarından saydıkları sosyal hakları ise, ancak 11 yıl sonra 1961'de kabul ettikleri, ama maddi içeriği görece yetersiz ve "yargısal" nitelik taşımayan etkisiz bir denetim sistemi öngören Avrupa Sosyal Şartı ile tanımışlardır (Gülmez, 1990: 91-124). Önemle eklemeliyim ki, ASŞ'nin maddi içeriğinin "kısmen" geliştirilmesi ancak 1988'de gerçekleştirilebilmiş, eklenen kimi "yeni sosyal haklar" ile güçlendirilmesi ise, Berlin Duvarı'nın yıkılmasını izleyen ve Avrupa Konseyi'nin de "Batı Avrupa" örgütü olmaktan çıkıp "Avrupa Ötesi" bir yapıya bürünmeye başladığı yıllarda, 1996'da sağlanabilmiştir (Gülmez, 1998: 327-358).

Berlin Duvarı'nın çökmesinden tam bir yıl sonra "köklü değişikliklerin ve tarihi beklentilerin yer aldığı bir dönemde Paris'te" toplanan ve "çatışma döneminin ve Avrupa'nın bölünmüşlüğü'nün artık sona erdiğini" belirten Avrupa'da Güvenlik ve İşbirliği Konferansı'na (AGİK / AGİT) taraf devletlerin devlet ve hükümet başkanlarının 21 Kasım 1990'da kabul ettiği "*Yeni Bir Avrupa İçin Paris Şartı*", yeni Avrupa düzeninin yol haritasını, ekonomik özgürlüğe / piyasa özgürlüğüne öncelik tanıyarak ve pazar ekonomisine geçişi öngörerek belirlemiştir. "*Ekonomik hürriyet, sosyal adalet ve çevre sorumluluğu* refah için vazgeçilmez unsurlar" olarak belirtilmekle birlikte, şu yaklaşım sosyal adaletin ekonomik özgürlük, yani piyasa özgürlüğü ile bir tutulmadığını, tersine sosyal adaletin piyasa özgürlüğünün geliştirilmesi koşuluna bağlı tutulduğunu ve onun gölgesinde kaldığını (örneğin bkz. Özdek, 1993: 13-14) göstermektedir: "Hürriyet ve siyasi çoğulculuk, dengeli ekonomik gelişmeye, refaha, *sosyal adalet*e, istihdamı artırmaya, ekonomik kaynakların verimli kullanılmasına zemin hazırlayacak *pazar ekonomilerinin geliştirilmesi* olan ortak hedefimizin zorunlu unsurlarıdır."

Eski Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinin, kurucu belgesinin (Statü'sünün) yanı sıra İHAS'ı da onaylamalarıyla gerçekleşen üyelikleriyle genişleyen Avrupa Konseyi, 1961 Sosyal Şartı'nın yetersizliklerini gidermeye yönelik çalışmalarını,² bir yandan sosyal hakların ihlaline karşı toplu yakınmalara dayalı yeni denetim sistemi oluşturan bir protokolü 1995'te, öte yandan da Gözden Geçirilmiş Avrupa Sosyal Şartı'nı

² Bu çalışmaların sürdürüldüğü yıllarda Avrupa Konseyi'ndeki resmi yaklaşımı, Genel Sekreter C. Lalumière, yeni bir atılım kazandırılmasını istediği ASŞ'nin 30. yıldönümünün kutlanmasında yaptığı konuşmada şöyle dile getirmişti:

"Avrupa'daki sarsıntılar ve doğurabileceği sonuçlar herkesin dayanışmasını zorunlu kılmaktadır. Orta ve Doğu Avrupa'daki pazar ekonomisine geçiş süreci kimi sosyal güvencelerle çerçevesizleşmeli, bu güvenceleri içeren ASŞ'den aynı zamanda sosyal gelişme ve siyasal referans aracı olarak yararlanılabilmelidir. ASŞ, kimi ülkelerdeki ultra-liberal eğilimlere ve aşırı kuralsızlığa karşı bir "korunak"tır (güvencedir). Ancak, tarihin ASŞ'ye verdiği bu büyük rolü yerine getirmesi için yalnız bir moral gücün ötesinde bir gücünün bulunması ve özellikle uygulamaya aktarılması gerekir (**Droits sociaux = Droits de l'homme**, No 2, s. 4-5).

1996'da kabul ederek kimi adımlar atmış, yeni Sosyal Şartın Başlangıcında insan haklarının bölünmezliğine vurgu yapmıştır.

Avrupa coğrafyasında sosyal haklara yönelik olarak benimsenen bu yaklaşımın benzer bir örneğine, bir başka yönüyle, evrensel ölçekte de rastlanmaktadır. Birleşmiş Milletler'i kurup Evrensel Bildirge'yi kabul eden devletler, "siyasal, moral" bağlayıcılığı olan -ancak zaman içinde bunu aşan bir hukuksal güç ve değer kazanan- bu belgeden ancak 18 yıl sonra ve iki ayrı sözleşmeye ayırıp farklı denetim sistemleri oluşturarak, Bildirge'deki birinci ve ikinci kuşak hakları "hukuksal" güvenceye alan sözleşmeleri 1966 yılında kabul etmişlerdir. Daha önemlisi ise, "ikiz sözleşmeler" olarak anılan Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi ile Kişisel ve Siyasal Haklar Uluslararası Sözleşmesi'nin (KSHUS) uluslararası hukuk alanında yürürlüğe girmesi ve denetim sistemlerinin işlerliğe geçmesi için, öngörülen yüksek onay sayısı nedeniyle 10 yıl daha beklemek gerekmiştir.

Sosyal Haklar Uluslararası Korumaya da Esin Kaynağı Olmuştur

İnsan haklarının sosyal haklardan başlayan uluslararasılaşması süreci, hukukun uluslararası insan hakları hukuku için de uyulması zorunlu "yaptırımlı" kurallar olması nedeniyle, doğal olarak iki boyutludur; kural üretmenin yanı sıra, uluslararası koruma alanında da düzenleme yapılmasını gerektirir.

Raporlara, yakınmalara ve ziyaretlere dayalı çeşitli hak arama, denetim ve koruma yöntemleri de, maddi içerik gibi, insan hakları yazılı hukukuna sosyal haklar ve UÇÖ ile girmiştir. Birinci ve İkinci Dünya Savaşlarını izleyen dönemde oluşturulan yöntemlerin işletilmesi için aranan koşullar, gerek Birleşmiş Milletler ve gerekse Avrupa Konseyi çerçevesinde oluşturulan yargısal yada yargı benzeri yöntemler için esin kaynağı olmuştur.

Gerçekten, UÇÖ'nün kurucu belgesi Versay Antlaşması'nda, bir yandan üye devletlerce *onaylanan* sözleşmelerin düzenli gönderilmesi öngörülen *raporlar* temelinde, öte yandan da yine onay koşullu olmak üzere taraf devletlere, Uluslararası Çalışma Konferansı delegelerine ve sendikal örgütlere tanınan yetki üzerine yapılan *yakınmalara* (şikayetlere) dayalı olarak işleme öngörülen "*genel*" -ve benim "*birinci kuşak*" olarak nitelediğim- (Gülmez, 2004: 49-79; Gülmez, 2008: 259-292) koruma ve denetim sistemleri oluşturulmuştur.

Ancak UÇÖ'nün uluslararası korumadaki öncülük işlevi, "onay koşullu" -ve sözleşme-içi- bu yöntemlerle sınırlı kalmamıştır. Konu yönünden uygulama alanı sınırlı olmakla birlikte, Anayasasının Başlangıcında 1919'dan beri yazılı olan ve 1948 ve 1949'da 87 ve 98 sayılı sözleşmelerle güvenceye alınan "*sendika özgürlüğü*" ilkesine yönelik ihlal savlarının incelenmesi amacıyla "*özel*" bir denetim sistemi kurmuştur. Ulusal egemenlik ilkesine ve Örgüt'ün inandırma, işbirliği ve diyalog temellerine dayalı denetim felsefesine aykırı olduğu yolundaki kimi karşı görüşlere karşın, temelde 1951'de kurulan Sendika Özgürlüğü Komitesi'nce yapılan denetimle gerçekleşen "ikinci kuşak" koruma yöntemi (Gülmez, 2004: 49-79; Gülmez, 2008: 293-327), sendikal örgütlerin hak özneliği konusunda 1919'da atılan adımı genişletip perçinlemiştir. BM, ancak 1960'lı yılların sonunda, onay koşulsuz işletilen bu denetim yolunu açmış ve 1970'li yılların sonunda da, "üye devlet" temelinde dayalı "*İnsan Hakları Komisyonu (Konseyi) Özel Yöntemleri*" olarak anılan denetimi işlerliğe geçirmeye başlamıştır (Gülmez, 2004: 24, 164-168, 381 vd, 407 vd).

BM Antlaşması'ndaki insan haklarına ve temel özgürlüklere evrensel ve eylemsel saygı ilkesine dayandırılan ve "sözleşme-dışı yöntemler" olarak da anılan bu denetim yönteminin, kitlesel insan hakları ihlalleri ile sosyal haklara yönelik saldırıların küreselleşmeyle birlikte yükselişe geçtiği 1980'li yıllarda oluşturulmaya başlandığını ve 1990'lı yıllarda da giderek arttığını, ancak konusu sosyal hak ihlalleri olan özel yöntemlerin çok gecikmeli olarak 1990'lı yılların sonlarında ve 2000'li yılların başlarında oluşturulduğunu vurgulamak gerekir. Bununla birlikte, 2009 itibarıyla işlerlikte olan toplam 30 konusal özel yöntemden ancak 9'u sosyal haklara ilişkindir.³

Bu yöntemler konusunda beş yıl önce yaptığım ve bugün de geçerli olduğunu düşündüğüm değerlendirme, özetle şöyleydi:

"İHK özel yöntemleri, insan hakları alanında madalyonun öbür yüzünü açığa çıkarmakta, "*insan hakları patalojisi*"ni gözler önüne sermektedir. Bu yöntemler, yazılı hukuk alanında büyük bir ilerlemenin sağlandığı insan haklarından somut olarak yararlanma düzeyinin ne denli yetersiz kaldığını

³ 1 Ağustos 2009 itibarıyla sürdürülen *özel konusal yöntemler*; insan hakları ve aşırı (mutlak) yoksulluk, eğitim hakkı, gelişme hakkı, göçmenlerin insan hakları, beslenme hakkı, uygun (insanca) konut hakkı, yapısal uyarılma politikaları ve dış borç, sağlık hakkı, içilebilir ve temiz suya erişme, insan hakları ve ulusötesi ve başka şirketler ile ilgilidir (<http://www2.ohchr.org/french/bodies/chr/special/themes.htm>, 10.09.09).

ortaya koymaktadır. (...) Özel yöntem uzmanlarının raporları, “ihlaller buzdağı”nın ne denli üzücü, düşündürücü ve evrensel boyutlara ulaştığını; (...) eksik yaptırımli koruma ve denetim yöntemlerinin, insan haklarına evrensel ve eylemsel (olgusal) saygıyı gerçekleştirimde çok yetersiz kaldığını belgelemektedir. Konusal ve ülkesel özel raporların raporları, ihlallerin evrensel fotoğrafıdır” (Gülmez, 2004: 433-434).

SONUÇ

Sosyal haklar, yazılı hukuk alanında uluslararasılaşma sürecini başlatan insan hakları olarak, evrensel ve bölgesel ölçekli uluslararası belgelerde hukuksal / biçimsel güvenceye bağlanmıştır. Denetim organlarının kararlarıyla sözel metinlerin ötesine ve daha ilerisine taşınmış olan bu güvence, giderek çeşitlenen ve görece daha etkili kılınan koruma ve denetim -hatta UÇÖ çerçevesinde ek olarak işletilmeye başlanan “izleme”- yöntemlerini içermekle birlikte, “yargısal” nitelik kazanamamıştır; Ne yazık ki, yargısal olmayan bireysel yada örgütsel “yakınmalara” dayalı yöntemlerin hem çok gecikmeli hem de “onay” koşullu olarak işletilmeye başlanabilmiş olması karşısında, yakın dönem için böyle bir olasılıktan söz etme olanağı da yoktur.

Gerçekten, GG ASS çerçevesinde, “sendikal örgütler” ile ilgili “hükümetdışı kuruluşlar”a toplu yakınmalarda bulunma olanağı tanıyan denetim yolunun ancak 1995’te açılabilmiş olması ve üstelik “onay” koşuluna bağlı olarak işletilebilmesi ve üstelik, protokolün yalnızca 12 devletçe onaylanmış olması, bu alanda iyimser olmaya yer olmadığını göstermektedir. Yine, ESKHU Sözleşmesi çerçevesinde, “bireysel yakınmalara dayalı koruma yöntemi” oluşturmak amacıyla ancak 1990’lı yılların başında başlatılan bir seçmeli protokol hazırlama çalışmaları (Gülmez, 2004: 247 vd), protokolün ancak 10 Aralık 2008’de kabul edilmesiyle sonuçlanabilmiştir. Ne var ki, yalnızca bu protokolü onaylayan taraf devletlere yönelik olarak bireyler yada birey gruplarınca ileri sürülebilecek yakınmalar komitece incelenebileceğinden ve ancak 10 devletin onayından sonra yürürlüğe girmesi öngörüldüğünden, henüz işlerliğe geçmeyen bu denetimin de ötekiler gibi genelleşmesi söz konusu değildir. Günümüzde sosyal hakları bölgesel ve evrensel düzeylerde güvenceye alan ve ülkemizde de onaylanarak “ulusalüstü” hukuksal değer kazandırılan GG ASS ile ESKHUS bağlamında değindiğim bu iki örnek, sosyal hakların uluslararası korunmasının “sivilleştirilmesi” karşısında devletlerin -ve ülkemizin- geleneksel direncini göstermekte ve onların, 1950’lerden beri süregelen sosyal haklara yönelik olumsuz tutumlarını bir kez daha sergilemektedir. Bu tutumun bir başka sonucu da, hak öznelerinin ve özellikle hak ihlallerini denetim organlarına götürme yetkisinden yoksun olan sendikal örgütler ile sosyal haklar alanında etkinliklerde bulunan ilgili sivil toplum örgütlerinin ESKHUS ile GG ASS’ye ilgi göstermemelerine yol açmasıdır.

Koruma alanındaki hukuksal çerçevenin yetersizliği ve uygulamada etkili olmayışı, biçimsel olarak tanınmış sosyal hakların eylemli olarak kullanılamamasının sonucu olan “sosyal haksızlıklar”ın, hemen her dokuya sıçramış bir hastalık gibi sosyal hakların ve hatta A’dan Z’ye insan haklarının tümünü kapsayan ihlallerin giderek yoğunlaşması karşısında, insan hakları olarak sosyal hakların ne evrenselliğinden, ne de bölünmezliğinden söz edilebilir. Sosyal haklarda evrensellik, dünyadaki hak öznelerinin ezici bir çoğunluğu için “ihlal” demektir.

UÇÖ Genel Müdürü’nün “*uyanalım*” çağrısını, öncelikle dünyanın ve ülkemizin tüm çalışanları ve örgütleri, Sosyal Haklar Avrupa Komitesi’nin kullandığı terimle “emeğe dayalı hakları kullanan” tüm emekçiler için “*uyanım*” diyerek yinelemek, bu yazgıyı değiştirme, sosyal haklar patolojisini düzeltme sürecini başlatma yolunda bir adım olabilir mi?

KAYNAKÇA

- Berestein, Alexandre (1982), “Le développement et la portée des droits économiques et sociaux” (premiere partie), **Travail et société**, vol. 7, No 3, juillet-septembre 1982.
- BIT (2004), Commission mondiale sur la dimension sociale de la mondialisation, **une mondialisation juste: créer des pportunités pour tous**, Genève.
- BIT (2009a), **Tendances mondiales de l’emploi, janvier 2009**, premiere édition, Geneve.
- BIT (2009b), **Face à la crise mondiale de l’emploi, Une reprise centré sur le travail décent**, Rapport du Directeur Général, CIT, 98 e session 2009, Rapport I (A), Geneve.
- Colliard, Claude-Albert (1975), **Libertés publiques**, 5e édition, précis Dalloz, Paris.
- Consiel de l’Europe (CE), (2008), **Digest de jurisprudence du Comité européen des droits sociaux**, Strasbourg.
- CE, (2004), Comité européen des Droits sociaux (CEDS), **Conclusions XVII-1**, Tome 2, Strasbourg.
- Gülmez, Mesut (1990), “Avrupa Sosyal Şartı’na Genel Bir Bakış ve Türkiye”, **İnsan Hakları Yıllığı**, Cilt 12, s. 91-124.
- Gülmez, Mesut (1994), “İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi’nin Hazırlık Süreci ve 11. Madde”, **İnsan Hakları Yıllığı**, Cilt 16, s. 15-36.
- Gülmez, Mesut (1998), “Geliştirilen İçeriği ve Etkinleştirilen Denetim Sistemi İle Yeni Avrupa Sosyal Şartı”, **Prof. Dr. Metin Kutal’a Armağan**, Türk Ağır Sanayii ve Hizmet Sektörü Kamu İşverenleri Sendikası, Ankara, s. 327-358.
- Gülmez, Mesut (1999), “Avrupa Sosyal Şartı Koruma Sistemi ve Türkiye”, **Türk-İş Yıllığı 99**, Cilt 2 (Yüzyıl / Binyıl Biterken Dünyada ve Türkiye’de Durum, Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu / Türk-İş Araştırma Merkezi, Ankara, s. 83-137.
- Gülmez, Mesut (2001), **İnsan Hakları ve Demokrasi Eğitimi: Egemenlik İnsanındır**, TODAİE İnsan Hakları Araştırma ve Derleme Merkezi Yayını, Ankara.
- Gülmez, Mesut (2004), **Birleşmiş Milletler Sisteminde İnsan Haklarının Korunması**, Türkiye Barolar Birliği Yayını, Ankara.
- Gülmez, Mesut (2005a), **Sendikal Haklarda Uluslararası Hukuka ve Avrupa Birliğine Uyum Sorunu**, Belediye-İş Yayını, “AB’ye Sosyal Uyum” Dizisi, No: 1, Ankara, Eylül 2005.
- Gülmez, Mesut (2005b), “Sendikal Haklara İlişkin Sözleşmelerin İç Hukuka Üstünlüğü ve Yasalarımızdaki Aykırılıklar”, **Çalışma ve Toplum**, Ekonomi ve Hukuk Dergisi, 2005 / 1, s. 27-52.
- Gülmez, Mesut (2005c), “İnsan Hakları Uluslararası Sözleşmelerinin İç Hukukta Doğrudan Uygulanması”, **İnsan Hakları Uluslararası Sözleşmelerinin İç Hukukta Doğrudan Uygulanması, (Anayasa md. 90 / son)**, Türkiye Barolar Birliği (TBB), Ankara, s. 38-82.
- Gülmez, Mesut (2006), “İnsan Haklarında, Uluslararasılıktan Ulusalüstülüğe Geçiş Süreci ve Türkiye’de Durum”, **Sivil Toplum**, Düşünce ve Araştırma Dergisi, 04 (13-14), Ocak-Haziran, s. 83-96.
- Gülmez, Mesut (2007), “Gözden Geçirilmiş Avrupa Sosyal Şartına Uyum Sağlayabilecek miyiz?”, **Çalışma ve Toplum**, 2007 / 1, Sayı 12, s. 27-52.
- Gülmez, Mesut (2008a), **Uluslararası Sosyal Politika**, Güncelleştirilmiş ve Genişletilmiş 2. Baskı, Hatiboğlu Yayını, Ankara.
- Gülmez, Mesut (2008b), “Sendika Hakkı, Toplu Sözleşme ve Grevi de İçeren Toplu Eylem Haklarını Kapsar mı?”, **Çalışma ve Toplum**, 2008 / 3, Sayı 18, s. 137-170.
- Gülmez, Mesut (2009), **İnsan Hakları ve Avrupa Birliği Hukukunda Ayrımcılığın Kaldırılması ve Türkiye**, Belediye-İş Yayını, “AB’ye Sosyal Uyum” Dizisi, No: 1, Ankara.
- Mbaye, Kéba (1991), “Inroduction”, **Droit international, Bilan et perspectives**, Tome 2, UNESCO, édition A. Pedone, Paris.
- Nations Unies, Conseil Economique et Social (NU, Bengoa, 1996), La réalisation des droits économiques, sociaux et culturels, Les relations entre la jouissance des droits de l’homme, en particulier les droits droits

économiques, sociaux et culturels et la répartition du revenu, Rapport final établi par M. José Bengoa, Rapporteur spécial 1, E/CN.4/sub.2/1996/14, 24 juin 1996.

Nations Unies, Assemblée Générale (NU, 2005), **Rapport sur la situation dans le Monde en 2005**, A/60/117/, 13 juillet 2005.

Olinga, Alain-Didier (1995), “Les droits économiques, sociaux et culturels dans la Convention européenne des droits de l’homme, Les maillons faibles d’une belle chaîne”, **Cahiers de l’I.D.E.D.H.**, 4.

Özdek, E. Yasemin (1993), “1990’larda İnsan Hakları: Sorunlar ve Yönelimler”, **İnsan Hakları Yılığ**, Cilt 15, s. 3-44.

Rivero, Jean (1982), “Les droits et les devoirs économiques et sociaux fondamentaux dans les constitutions modernes”, **Çağdaş Anayasalarda Ekonomik ve Sosyal Haklar ve Ödevler (Uluslar arası Seminer)**, 5-7 Şubat 1982, İstanbul, İTİA Ekonomi Fakültesi.

Tanör, Bülent (1978), **Anayasa Hukukunda Sosyal Haklar**, May Yayınları, İstanbul.